

ספק דבר שיש לו מתירין

ביצה ג, ע"ב, וספיקא אסורה, ואם נתערבה באלף כולן אסורות. וברש"י, קא סלקא דעתך ספק נולדה ביו"ט, ספק בחול, אסורה ביו"ט ואם נתערבה באלף כולן אסורות. ובגמ', בשלמא לרבה דאמר משום הכנה, הוי ספיקא דאורייתא וכל ספיקא דאורייתא לחומרא, אלא לר' יוסף ולר' יצחק דאמרי משום גזירה דשבת אחר יו"ט, ספיקא דרבנן היא וכל ספיקא דרבנן לקולא, סיפא אתאן לספק טריפא. אי הכי אימא סיפא נתערבה באלף כולן אסורות, אי אמרת בשלמא ספק יו"ט ספק חול, הוי דבר שיש לו מתירין וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטל, אלא אי אמרת ספק טריפה, דבר שאין לו מתירין הוא תתבטל ברובא וכו'.

וברמב"ם הלכות יו"ט, פ"א, הלכה כ', לענין ביצה שנולדה ביו"ט, וכשם שאסור לאכלה כך אסור לטלטלה, ואפילו נתערבה באלף כולן אסורות, שהרי למחר יותרו הכל, וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף אלפים אינו בטל. ובלחם משנה, ולא כתב רבנו ז"ל, בדין ספק יו"ט ספק חול, דרבנו ז"ל דפסק כרבה, דאית ליה הכנה דאורייתא, ודאי דספיקא אסורה, דהוי ספק דאורייתא.

ובטור יורה דעה, סי' ק"ב, כל דבר שיש לו מתירין כגון ביצה שנולדה ביו"ט שראוי למחר, אם נתערבה באחרות בין שלמה בין טרופה, אינה בטלה אפילו באלף. אפילו ספק אם נולדה ביו"ט אם לאו, ונתערבה באחרות אסורות. ועיין בב"ת, ס"ל לרבנו דנתערבו אספיקא נמי קאי, ואע"ג דאיכא ספק ספיקא החמירו בדשיל"מ.

מיהו הרמב"ם, בפ"א, מהלכות יו"ט, לא כתב דנתערבה אסורה אלא בודאי וכן פירש הרב המגיד, וזו היא דעת הרשב"א, וכ"כ הסמ"ג, ע"ש ד"ת, ומיהו אפשר דלא חילק אר"ת, אלא אספק דכיון דנתערב היה אסור מן התורה אין להתיר ע"י ספק ספיקא, אבל לגבי דשיל"מ, מודה ר"י דלמסקנא דרב אשי נתערבה קאי אודאי.

ושם בטור, כתב הרשב"א, דלא מקרי דבר שיש לו מתירין אלא דבר שההיתר יבא ודאי ממילא כמו ביצה, אבל דבר שאינו בידו להתירו ואינו בודאי שיבא לא, הלכך ספק ביצת טריפה אע"פ שאם תטעון התרנגולת או תחי' י"ב חודש, מותרות כולם, כיון שספק הוא לא הוי דבר שיש לו מתירין.

והנה ביור"ד סי' ק"ב, בבאר היטב הקשה מוה"ר משה מלבוב, למה כתב המחבר לפי שאין המתיר בודאי, הא דין זה דספק טריפה לא שייך כלל לדבר שיל"מ משום דלגבי ביצה שנולדה ביו"ט שפיר שייך לאמר שהיא דבר שיל"מ דעכשיו היא אסורה ולמחרת תהי' מותרת, משא"כ בביצת ספק טריפה, אף אם ההיתר יהי' בודאי שיבא מ"מ אם נתערב באחרים דין הוא שתבטל ממ"נ, אם תהי' התרנגולת טריפה א"כ הביצה לא נחשב דבר שיש לו מתירין דהא באמת טריפה היא וראוי שתבטל, ואם תהי' התרנגולת כשרה א"כ לא נאסרה הביצה מעולם, ודשיל"מ לא שייך אלא אם הוא עכשיו אסור ולעתיד יהי' מותר, ונ"ל לתרץ דהמחבר איירי כאן מביצה של ספק טריפה שנולדה ביו"ט גם כן וא"כ אף שתהי' התרנגולת כשרה אח"כ מ"מ הביצה אסורה היום שנולדה ביו"ט, וס"ד דאם אותה הביצה נתערבה ביו"ט לא תבטל באלף משום שיש לחוש שמא תהיה התרנגולת כשרה, וא"כ אין לביצה זו שום איסור רק שנולדה ביו"ט, קמ"ל, הואיל שאין המתיר בודאי עתיד לבא דשמא תהי' טריפה, א"כ לא מקרי ביצה זו דשיל"מ ובטלה.

— ב —

והנה לדעתי, קושית מוה"ר ר' משה מלבוב, אפשר לתרץ ב"ה, דהיכא דהביצה אסורה משום ספק טריפה, ואי אפשר בשום אופן לברר כעת הספק, היא טריפה לא מטעם ספק, אלא כיון דספיקא דאורייתא לחומרא, היא טריפה מטעם ודאי, ואי אפשר לאמר שאם תתברר על ידי שאם תטעון התרנגולת, או תחי' י"ב חודש, ונדע שהיא כשרה וא"כ תתברר שהיא כשרה למפרע, כיון דעכשיו ספק אצלנו וספיקא אסורה הוי דבר שהיא ספק טריפה, וספיקא אם תהי' מותרת אח"כ, אם תטעון התרנגולת או תחיה י"ב חודש, דהלא גם זה אם תחי' י"ב חודש אין זה דבר ודאית שאינה טריפה אלא מטעם רובא דרובא, דהלא בס' פ"א, סע"ק ה', בש"ך, אבל ביתרת, או שאר טריפות הבא מן הבטן, מה שנעשה ממנה מעולם אסור, משמע אפילו קודם י"ב חודש, וכ"כ בת"ח כלל ע"ב, ד"ג, בשם או"ה בהדיא, והטעם אע"ג דטריפה אינה חיה י"ב חודש, ה"מ בספק טריפות אבל לא ודאי טריפה, כמ"ש הרשב"א בתשובה סימן ש"ח, ולדעתי כיון דכעת היא ספק טריפה וספיקא אסורה, ואין המתיר בודאי שיבא, ואף אם המתיר יבא לא שייך לאמר שמעולם לא הוי ספק טריפה.

והאפילו להרמב"ם דסובר דספק איסור תורה רק מדבריהם לחומרא, בפ"ט מהלכות טומאת המת, דבר ידוע שכל אלו הטומאות, וכיוצא בהם, שהם משום ספק, הרי הם של דבריהם, ואין טמא מן התורה אלא מי שנטמא טומאת ודאי, אבל כל הספיקות בין בטומאות, בין במאכלות אסורות, בין בעריות ושבתות, אין להם אלא מדברי סופרים, כמו שבארנו בהלכות אסורי ביאה

פי"ח, ה"ל י"ז. ושם בהראב"ד זהו ספיקא דאורייתא וקי"ל ספק דאורייתא לחומרה, אלא דוקא בספק ספיקא לקולא. וכתב הכ"מ מה שכתב הראב"ד, זהו שיבוש, שרבנו סובר מה שאמרו ספיקא דאורייתא לחומרה מדרבנן הוא שהחמירו בספיקא, וכתב הר"ן מדאמרינן ספק ממזר יבא, וכן דעת הרמב"ן, והרשב"א, בתורת הבית בית ד', שער א', כותב, וז"ל ומסתברא לי, שאמרו ספיקא דאורייתא לחומרה דבר תורה היא דספיקא דאורייתא כודאי מן התורה, אבל ראיתי להרמב"ם שכתב דס"ד לחומרא מדרבנן הוא שהחמירו בספק והביא רא"י לדבריו, מהא דממזר ספק יבא, אלמא לא אסרה תורה אלא האסורין הודאין, ואין רא"י דאדרבא דוק מינה דבעלמא ספק כודאי, דאי לא לימא משום דהוי ספק וספיקא מותר, ומ"ש ממזר דנקיט, אלא ודאי ספק ממזר דוקא קאמר, אבל שאר ספיקות לא, ודוקא בממזר רבי קרא להתירא.

והנה כיון דפסקינן בסי' ק"י, ובש"ך, בעניני ספיק ספיקא, דספק אחד בגופו וספק אחד בתערובות לא מהני, וזהו מפני, כיון דספק איסור לחומרא, אסור הספק הראשון מטעם ודאי, ואף להרמב"ם שספק איסור אסור מדבריהם, היכא דאתחזק איסורא מן התורה לחומרא.

ובביצה של ספק טריפה, אסורה כעת לא מטעם ספק אלא מטעם ספיקא דאורייתא לחומרא, ואף אם תתברר אח"כ שהיא כשרה כיון דכעת זה דבר שאי אפשר לברר נחשבת כטריפה ממש, וא"כ קושית הרב מהר"י מלבוב, דאם תתברר אח"כ שהיא כשרה אין אנו צריכים לבטול כלל כיון שעכשיו היא ספק טריפה נחשבת כטריפה — וזה ספק אם תהי' מותרת אח"כ אם לאו ולכן אינו בדין דבר שיש לו מתירין כיון שאין המתיר בודאי. ואדרבא גרוע חסרון ידיעה דלא מקרי ספק אלא ודאי. ועיין ביור"ד סי' צ"ח סע"ק ג', באיסור שנתערב בהיתר והוא לפננו ואי אפשר לעמוד על שיעורו אע"פ שהוא מאיסורים של דבריהם אסור, ובמרדכי, שיש חלוק בין חסרון בקיאות לחד דלא מקרי ספק כלל, ומקשה הט"ז, מה שכתב הטור סי' פ"א, להתיר הגבינות בטריפות שע"י סירכה, מפני שאם היינו בקיאים לברר אפשר שהיה להם היתר ע"י בדיקה, ומקשה אמאי הביא כאן הטור הלכך כחל דאזלינן להחמיר והיינו מטעם שאי אפשר לעמוד על שיעורו, וזה כולל לכל הדור, ומתרץ כיון שהספק הוא בשיעור, לא מקרי ספיקא לכל העולם. והנה בדבר שאסור משום ספק טריפה, אף שתבורר בדין שטריפה אינה חיה יותר מיב"ת, שגם זה תלוי בדין רובא או רובא דרובא, דהריאה דבודאי טריפה לא מהני דין טעונת ביצים או חיות התרנגולת וא"כ אפשר שטריפה תחי' י"ב חודש, וא"כ אין זה כלל לאמר שלא היתה התרנגולת תחת דין ספק טריפה עד י"ב חודש, דהוברר הדבר מעיקרו — כיון שיש לנו דינים דספק טריפות טריפה, אין לנו אלא מה שלמדו אותנו הראשונים ז"ל דספק טריפה, טריפה, ואין המתיר בודאי לבא.

— ג —

והנה הב"ח מביא בענין זה תשובה בא"ז — וז"ל חתיכה שנאסרה בתיק"ו, ונתבטלה, אין שייך כאן דבר שיל"מ, אם יבא אליהו ויטהרנה, דאם יטהרנה אגלאי מלתא למפרע דלעולם לא נאסרה, ולא דמי לביצה שנולדה ביו"ט, דאסורה ודאי, ולאחר יו"ט מותרת, וכן כל כיוצא בזה. ומהרש"ל כתב על זה, ולכאורא משמע דלא שייך דבר שיל"מ היכא שהמאכל מתקלקל, ואפשר לאמר בדבר שאינו מתקלקל אפילו לזמן מרובה, או הכי קאמר היום או מחר יבא אליהו, ולפי הרמב"ם דפסק בפט"ו מהלכות מאכלות אסורות, דחמץ בפסח הוי דבר שיש לו מתירין ולא חילק בין יום ראשון או אחרון, לא ס"ל סברת ר"ת אלא אפילו המאכל מתקלקל מקרי דבר שיש לו מתירין.

והנה לדעתי גם כאן אי אפשר לאמר דאם יבא אליהו ויתיר, אגלאי מלתא למפרע דלעולם לא נאסרה — דכעת אין אליהו אצלנו, וצריכים לפסוק הדין לפי ההלכה שנתנה לנו, ויש לנו דינים דספיקא דאורייתא לחומרא לפי הרמב"ם לחומרא מדבריהם, ולפי הרשב"א והראב"ד לחומרא מן התורה, ויש לנו כלל כל תיק"ו דאיסורא לחומרא, וכל זמן שיש דין תיק"ו אצלנו, אף אם יבא אליהו ויברר הדין, לא שייך כאן אגלאי מלתא למפרע, דלא היה ספק כלל, דהלא לפי דעת הראשונים ומה גם בספיקא דתנאים או אמוראים פסקינן תיק"ו, דגם תיק"ו, זה דין, ספיקא דדינא דאזלינן בה לחומרא, דאף המהרש"ל דאומר דבספיקא דדינא לא שייך בה המוציא מחברו עליו הראי, בספק יורשים או לקוחות — באחים שחלקו — בב"ק דף ט, וב"ב קז, זה דוקא בענין ממונו דלא שייך לברר הדין, אבל בספק דאיסורא כיון שספק איסור לא מהני מה שיבא אליהו, ויברר הדין שתהא נחשב כהוברר הדבר מעיקרו, דכל זמן שלא בא אליהו יש לנו כלל תיק"ו דאיסורא לחומרא.

מלבד זה הלא יש לנו כלל דלא בשמים היא, דעכשיו יש לנו דין דספיקא דאורייתא לחומרא, ותשובת א"ז חתיכה שנאסרה בתיק"ו, ונתבטלה לא שייך כאן דבר שיש לו מתירין, דאם יבא אליהו ויטהרנה אגלאי מלתא למפרע דלעולם לא נאסרה, אין הדבר כן, דהלא גם בנדריים אמאי נחשב לדבר שיש לו מתירין כיון דהחכם עוקר הנדר למפרע הלא אפשר לאמר ממ"נ דאם החכם יתיר נמצא שאין כאן נדר כלל, ואם לא יתיר לא הוי דבר שיש לו מתירין ולא תבטל, אלא אמרינן דעכשיו יש נדר כל זמן שלא הותר הנדר, ואם יותר, תחשב לדבר שיש לו מתירין וההיתר נחשב כבא מאליו, כיון שיש מצוה לאתשולי על הנדר.

— ד —

והנה בתשובת צמח צדק, סימן מ"ט, בביצת טריפה שנולדה ביו"ט, ונתערבה דלא הוי דבר שיש לו מתירין כיון דלאחר יו"ט לא יהי' היתר בלא בטול, מכח טריפות, והוא חולק עליו דמ"מ ודאי שיבא לידי היתר קצת דלאחר יו"ט תסתלק איסור הכולל דהיינו נולד, וכל מה דאפשר למיעבד בהיתר עבדינן. והנה בפמ"ג, שכתב והוא הדין במי שאמר קונם עלי אכילת בשר נבלה זו ונתערבה דאיסור נדר הוי על כל פנים דבר שיש לו מתירין ולא בטל.

ואפשר לאמר דאיסור נדר לא חל כלל, כיון דלא הוי בכולל, מ"מ ב' איסורין יש, אלא דאין ללקות שתיים, או ב' חטאות, ובוה יש מחלוקת הראשונים ביור"ד, רט"ו, בהא דנדרים חלים על דבר מצוה, דוקא במצות עשה, אבל על מצות לא תעשה בעלמא אינו חל, לא בבטולו, ולא בקיומו, ומי שנדר קונם אכילת נבלה עלי, אין הנדר חל עליו, ויש אומרים שחל הנדר, וכיון שיש ספיקא אמרינן ספיקא לחומרא, א"כ הוי דבר שיש לו מתירין. ובתשובות רבנו עקיבא איגר, סי' ס"ה, דמכל מקום יש מקור להתיר בנידן דידן כיון דנדרים הוי דבר שיש לו מתירין מבואר בש"ס משום דמצוה לאתשולי, א"כ בענינו פשיטא דליכא מצוה, דלא שייך לאמר, המקיימו כאלו הקריב עליה קרבן, דהא צריך לקיימו מחמת איסור נבלה ואי אפשר לאתשולי, דהוי נדר לדבר מצוה, או אפשר כיון דעל ידי בטול תפקע איסור נבלה, ויש מצוה לאתשולי כעת לכן הוי דבר שיש לו מתירין, או דלמא כיון דלא הוי דבר שיש לו מתירין אלא מכח הבטול ממילא נתבטל בכולו ומותר.

והנה בר"ן, נדרים נב, וקשיא לרבוותא, היכא אמרינן דאם בנותן טעם אסור, והא נדרים הוי דשילמ"ת משום דמצוה לאתשולי עליהן, ויש לאמר דכי אמרינן אפילו באלף לא בטל דוקא מין במינו אבל הכי כי קתני בנתערב באתר במין בשאינו מינו, וכל שאינו מינו אפילו בדבר שיש לו מתירין בנותן טעם. ובש"ך סי' ק"ב ס"ק ד', דמאחר שיהי' לו היתר אח"כ לא רצו חכמים שתבטל, וכל שנתערב שלא במינו, אין ההיתר נקרא על דבר האסור אלא על דבר שנתערב בו, והוי כמי שאין לו מתירין, כ"כ בת"ח כלל מ', ובר"ן, נדרים נב, דכי תנן הכא דדבר שיש לו מתירין בשאינו מינו בטל, דהיינו כל שאסור עכשיו ועתיד להיות ניתר לאחר זמן, כנדרים וכו', דחזינן לרבנן ור' יהודא דאפלגו במין ומינו, אי בטל או לאו, ואמרינן בפרק הקומץ רבה, מנחות כב, דשניהם מקרא אחד דרשו, דכתיב, ולקח מדם הפר, ומדם השעיר, אע"פ שדמו של פר מרובה, קרי ליה דם השעיר, אלמא לא בטל, לפי שכל דבר שדומה לחברו אינו מחלישו ומבטלו אלא מעמידו ומחזקו, משום הכי ס"ל לר' יהודה, בכל האסורין מין במינו לא בטל, ורבנן לא משמע להו הכי, דמכל מקום מין

במינו באסור והיתר, אין דומין זה לזה, כיון דחד אסור וחד שרי, שאין ראוי לילך אחר דמיונם, אלא אחר חילוקן באסור והיתר, אלא היינו טעמא דדם הפר אינו מבטל דם השעיר, משום דכיון דשניהם עולין, כלומר שכשרים לזריקה אין מבטלין זה את זה, דכי היכא דר' יהודא אזיל אחר דמיון העצם, אזלי רבנן אחר דמיון ההיתר, ולפיכך כל שחלוקין באסור והיתר, אפילו במין ומינו בטל, דהוי ליה כמין בשאינו מינו, ומשום הכי אמרינן בדבר שיש לו מתירין, נטו רבנן משום חומרא לדרבי יהודא, שכיון שדבר זה אין חלוק מן ההיתר לגמרי באסור והיתר, שהרי אף הוא סופו להיות ניתר כמוהו, אמרינן שאינו בטל כמוהו.

ולפי סברת הר"ן לא שייך שאלת רבי עקיבא איגרא, בענין נדר על איסור נבילה, כיון שיש על הדבר איסור נבילה, ודבר זה חלוק מן ההיתר לגמרי, ואף שעל ידי בטול תסולק איסור נבילה, אבל אין מצוה לאתשולי עליה, ומה שיכול להתיר זה לא מקרי דבר שיש לו מתירין, שהלא בירושלמי נדרים, דגרסינן תמן, זה הכלל היה ר' שמעון אומר משום ר' יהושע, כל דבר שיש לו מתירין, כגון טבל, ומעשר שני, והקדש, וחדש, לא נתנו חכמים שיעור, אלא מין במינו במשהו, ושלא במינו בנותן טעם, וכל דבר שאין לו מתירין כגון תרומה ותרומת מעשר וחלה אע"ג דמצי לאתשולי כיון דליכא מצוה בנותן טעם, הלן נדרי מאי עבידינן, מסתברא כדבר שיש לו מתירין דתנן החכם עוקר הנדר מעיקרו.

וכן ברא"ש, כיון שיכל להתיר את האיסור שבו אמרו חכמים דלא בטל ולכן היכא שיש שני אסורין לא שייך מצוה לאתשולי. וכן גם בספק ביצת טריפה שנולדה ביו"ט ג"כ, שאין כאן סברת הר"ן בדבר שיש לו מתירין דהוה כמו היתר בהיתר, דהלא נשאר הספק אסור, והספק נחשב כעת כמו ודאי.